

Alleen de titel was ouderwets

Over radioprogramma *Moeders Wil is Wet*
en de emancipatie van Nederlandse vrouwen
tussen 1950 en 1975

Bachelorwerkstuk Geschiedenis

Kirsten van Kempen, S4453441

Onder begeleiding van Prof. dr. Marjet Derks

Augustus 2017

Collegejaar 2016/2017

Verantwoording voorblad

De voor het voorblad gebruikte afbeeldingen zijn afkomstig van een geborduurd kledingstuk dat is gemaakt ter ere van het derde lustrum van *Moeders Wil is Wet* (zie boven).¹

¹ UB Nijmegen (UBN), KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep (Arch. KRO), inv.nr. KROB-3260, kledingstuk '15 jaar *Moeders Wil is Wet*', vervaardiger onbekend, foto door Paul Koopmans (2017); N.B.: In dit bachelorwerkstuk is gebruik gemaakt van de richtlijnen voor annotatie zoals deze zijn beschreven in: J. Kamp, S. Legêne, M. van Rossum en S. Rümke, *Geschiedenis Schrijven!* (Amsterdam 2016).

Inhoud

Inleiding	4
Historische context	8
1. ‘Lieve luisteraars’; over het publiek van <i>Moeders Wil is Wet</i>	10
‘Ons domein’: 1950-1959	10
Een heterogener publiek: 1960-1969	11
Huis kamers, werkplaatsen en auto’s: 1970-1975	12
Ontwikkeling van het luisterpubliek gedurende drie decennia	13
2. ‘Moet u nu eens horen’; over de inhoud van <i>Moeders Wil is Wet</i>	13
Stille emancipatie: 1950-1959	13
De vrouw	14
Samenleving	14
Religie	15
Een nieuwe toon: 1960-1969	15
De vrouw	15
Samenleving	16
Religie	16
Beter begrip van de Nederlandse maatschappij: 1970-1975	16
De vrouw	17
De samenleving	17
Religie	17
Ontwikkeling van de inhoud gedurende drie decennia	17
3. ‘Lieve vriendin’; over de receptie van <i>Moeders Wil is Wet</i>	18
Representatie en beter begrip: 1960-1969	18
Verlies van een vriendin: 1970-1975	21
Ontwikkeling van de receptie gedurende twee decennia	23
Conclusie	23
Bibliografie	26
Bronnen	26
Archiefstukken	26
Websites	26
Interviews	26
Afbeeldingen	26
Overige publicaties	27
Literatuur	27

Inleiding

STARLIGHT ROOF WALTZ

‘In het nu volgende programma zijn de huisvrouwen van Nederland weer baas in etherland. Een programma voor u, samengesteld door u, vandaag onder de titel “Moeders Wil is Wet”.’²

Zo luidde de openingstune van radioprogramma *Moeders Wil is Wet* en zo zal het tussen 1949 en 1974 in menig huishouden hebben geklonken. Met haar verzoekplatenprogramma wist presentatrice Mia Smelt haar luisterpubliek, dat grotendeels bestond uit katholieke huisvrouwen, 25 jaar lang te boeien. Het programma van de Katholieke Radio-Omroep (KRO) bestond uit een combinatie van huishoudelijke en opvoedkundige adviezen en actuele onderwerpen die werden afgewisseld met aangevraagde muziek. Het bleek een succesformule: op het hoogtepunt had ‘Moeders Wil is Wet’ twee miljoen luisteraars.³ Historicus A.F. Manning noemt het ‘een van de best geslaagde KRO-programma’s, met een opmerkelijk lange levensduur’.⁴

Tijdens deze levensduur vonden ingrijpende ontwikkelingen plaats in Nederland. Thema’s die in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw de boventoon voerden, waren onder andere ontzuiling, emancipatie en verandering van de seksuele moraal. Lange tijd zagen historici een breuk in de jaren zestig met de hieraan voorafgaande jaren vijftig, die werden gezien als conservatief en sober. In 1997 poogden enkele Nederlandse historici het beeld van de jaren vijftig als stabiele en conservatieve tegenhanger van de daaropvolgende decennia te herzien in een bundel die werd geredigeerd door de Nijmeegse historicus Paul Luykx en filmhistoricus Pim Slot. In de inleiding van die bundel schrijven cultuurhistorici Hans Righart en Piet de Rooy dat de jaren vijftig niet alleen maar braaf waren, maar konden bruisen van dynamiek en verandering. Volgens Righart en De Rooy was het decennium doortrokken van spanningen tussen traditie en vernieuwing die de basis vormden voor veranderingen die in de jaren zestig en zeventig plaatsvonden.⁵ Met deze continuïteitsthese als uitgangspunt zullen de ontwikkelingen rondom ontzuiling en vrouwenemancipatie vanaf begin jaren vijftig tot halverwege de jaren zeventig de brede context vormen van dit onderzoek.

Na 1997 is het nieuwe perspectief op de jaren vijftig door verschillende historici opgepakt. In de onderzoeken die volgden, werd aan katholieke vrouwen als groep weinig aandacht besteed.⁶ Politicologen Tjitske Akkerman en Siep Stuurman deden dit wel door in 1985 een bundel te wijden aan de relatie tussen feminisme en ontzuiling in Nederland. Akkerman schrijft daarin ook dat het gestelde contrast tussen de jaren vijftig en zestig genuanceerd moet worden. Daaraan voegt ze toe dat de rol die de Tweede Feministische Golf speelde in de omslag van de jaren zestig een voorgeschiedenis gehad moest hebben in de jaren vijftig. Ze schrijft dat er vanaf het einde van de jaren veertig onder Nederlandse katholieken groeiende ontevredenheid was over de traditionele seksuele moraal en traditionele leer in het algemeen.⁷ Akkerman ziet in de tweede helft van de jaren vijftig een belangrijke omslag in het denken over seksualiteit, geboorteregeling en het gezinsleven in Nederland. Kwesties die tot de privésfeer behoorden, kwamen in de

² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1082, script uitzending *Moeders Wil is Wet*, 1952.

³ Beeld en Geluidwiki – Moeders Wil is Wet, http://www.beeldengeluidwiki.nl/index.php/Moeders_wil_is_wet (geraadpleegd 17 juli 2017).

⁴ A.F. Manning, *Zestig jaar KRO; uit de geschiedenis van een omroep (Baarn, 1985)*, 207-208.

⁵ Hans Righart en Piet de Rooy, ‘In Holland staat een huis; weezin en vertedering over ‘de jaren vijftig’ in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum, 1997) 11-18, aldaar 16-18.

⁶ Maaike Meijer, ‘Gepland en geordend, maar niet doorleefd: Nederland rond 1950’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 29:1 (2003) 69-79, aldaar 73-75.

⁷ Tjitske Akkerman, ‘Inleiding; Ontzuiling, gezinspolitiek en feminisme in Nederland’ in: Tjitske Akkerman en Siep Stuurman (red.), *De zondige Rivièra van het katholicisme: een lokale studie over feminisme en ontzuiling* (Amsterdam, 1985) 11-37, aldaar 14-16.

openbaarheid.⁸ Aanvankelijk werd geloofd dat katholieke vrouwen nauwelijks een aandeel hadden gehad in de ontwikkelingen die Akkerman beschrijft. Dit kwam onder andere door feministische denkbeelden die dominant waren in de sociale wetenschap.⁹

Theologen Catharina Halkes en Annelies van Heyst poogden in 1992, samen met historica Marjet Derks, te breken met de stereotypering van katholieke vrouwen als marionetten. Zij deden dit door de actieve bijdragen van enkele katholieke vrouwen aan de vormgeving, verspreiding en verwerking van vrouwelijkheidsidealen gedurende meerdere decennia in kaart te brengen.¹⁰ Historica Marloes Hülsken heeft in 2010 onderzocht hoe een specifieke privékwestie, geboorteregeling, onder katholieke vrouwen in de jaren 1950 tot en met 1975 werd besproken in de publieke sfeer binnen de context van vrouwentijdschriften.¹¹ Zij deed dit door middel van interviews met vrouwen van verschillende leeftijden. Met haar onderzoek draagt ze bij aan de herziening van het negatieve beeld van katholieke huisvrouwen zoals al eerder was gedaan door Derks, Halkes en Van Heyst. Door middel van interviews en tekstanalyse heeft ze de invloed onderzocht die de tijdschriften *Beatrijs*, *Libelle*, *Margriet* en *Doorkijk* gehad hebben op het denken en gedrag van katholieke vrouwen. Ze concludeert dat deze invloed beperkt was. Dit werkstuk is vergelijkbaar van insteek met het onderzoek van Hülsken, maar focust zich op een ander medium: radio. Met bronnen over radioprogramma *Moeders Wil is Wet* uit het KRO-archief, dat berust in het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen, zal worden gekeken naar de invloed van het programma op Nederlandse vrouwen tussen 1950 en 1975.

Een ander medium dat in de jaren 1950-1975 een groot publiek had en zich met bepaalde genres specifiek richtte op vrouwen was radio. Wetenschappelijk onderzoek naar het medium radio in relatie tot (huis)vrouwen en feminisme is al veel verricht in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, waarbij vooral werd gekeken naar soapseries. Mediawetenschappers Carolyn Byerly en Karen Ross stellen dat vrouwelijke radioluisteraars in de Verenigde Staten aanvankelijk werden gekarakteriseerd als laaggeschoold en afkomstig uit de arbeidersklasse. Het beeld dat men van de luisteraars had, was dat van een geïsoleerde huisvrouw.¹² De Britse historica Kristin Skoog spreekt dit beeld tegen in haar artikel over het radioprogramma *Woman's Hour* van de BBC in naoorlogs Groot-Brittannië.¹³ Ze stelt dat ook de naoorlogse Britse huisvrouw aanvankelijk werd getypeerd als passief en huisgebonden, maar dat dit beeld is ontstaan door de dominante, negatieve houding van feministen in de jaren zeventig en tachtig ten opzichte van die huiselijkheid. Hierbij verwijst ze expliciet naar 'The Feminine Mystique' van de feministe Betty Friedan uit 1963. Skoog stelt dat Friedans boek van grote invloed was op het negatieve beeld dat historici lange tijd hebben gehad van de naoorlogse huisvrouw.¹⁴ Deze afkeer van huiselijkheid door feministen bestond ook in Nederland. Volgens historica Anneke Ribberink heerste in de jaren zeventig de opvatting dat 'juist' feminisme uit de linkse, liberale hoek kwam. Pas later werd ingezien dat conservatievere vrouwen in de jaren vijftig ook al bijdroegen aan vernieuwingen.¹⁵ Historici Roos Vermeij en Remco Raben zien in Nederland een zelfde soort typering van de huisvrouw in de wederopbouw als Skoog ziet in Groot-Brittannië. De noodzaak voor vrouwen om bij te dragen aan de wederopbouw van Nederland was volgens hen gekoppeld aan het diepgewortelde beeld van de vrouw als moeder die verantwoordelijk was voor haar gezin en de opvoeding van haar kinderen. Ook Anneke Ribberink beschrijft dit ideaalbeeld uit de jaren

⁸ Akkerman, 'Inleiding', 31.

⁹ Anneke Ribberink, 'Afscheid van een truttigheidsimago; Vrouwengeschiedenis in de jaren vijftig', *Groniek* 106 (1989) 41-55, aldaar 49; Marjet Derks, Catharina Halkes en Annelies van Heyst (red.), *Roomse dochters': Katholieke vrouwen en hun beweging* (Baarn, 1992), 328.

¹⁰ Derks, Halkes en Van Heyst, *Roomse dochters*, 333-334.

¹¹ Marloes Hülsken, *Kiezen voor kinderen?; Vrouwentijdschriften en hun lezeressen over het katholieke huwelijksleven, 1950-1975* (Hilversum, 2010), 10.

¹² Carolyn M. Byerly en Karen Ross, *Women & Media; a Critical Introduction* (Oxford, 2006), 56-58.

¹³ Kristin Skoog, 'Focus on the Housewife: The BBC and the Post-war Woman, 1945-1955', *Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network* 2:1 (2009) 1-12.

¹⁴ Skoog, 'Focus on the Housewife', 2.

¹⁵ Ribberink, 'Afscheid van een truttigheidsimago', 49-51.

vijftig en benadrukt daarbij dat het een dwingend karakter had en vrouwen een ondergeschikte positie liet bekleden ten opzichte van mannen.¹⁶

Recentelijk is een nieuwe visie ontstaan met betrekking tot de positie van de Britse huisvrouw in de naoorlogse publieke sfeer. Wederopbouw was in de jaren veertig en vijftig een belangrijk, politiek thema in Groot-Brittannië. Via radioprogramma's over zuinigheid en gezondheid kwam het thema de huiskamer van de Britse vrouw binnen. Door hun rol als huisvrouw vonden vrouwen, via de focus op zuinigheid, gezondheid en soberheid, een plaats binnen de wederopbouw. De titel 'huisvrouw' gaf vrouwen uit de arbeidersklasse een stem en autoriteit in Groot-Brittannië.¹⁷ Daarnaast deden zij vaak de huishoudelijke inkopen. Ze hadden *purchasing power* en dit maakte hen een belangrijke doelgroep voor de radio. Naarmate de populariteit van het programma groeide, werden er naast huishoudelijke thema's ook meer politieke kwesties behandeld, wat bijdroeg aan de ontwikkeling van huisvrouwen. Skoog stelt dat radio uitermate geschikt is om onderzoek te doen naar de verschuivende grens tussen de publieke sfeer en de privésfeer van de huisvrouw omdat het een publiek medium was met een aparte rol ten opzichte van huisvrouwen.¹⁸ De Britse mediahistorica Kate Lacey beaamt dit door te stellen dat radio, net zoals televisie, de afstand tussen de publieke- en privésfeer overbrugde. De voordelen van radio waren echter dat deze goedkoper was en dat vrouwen konden luisteren en tegelijkertijd hun huishoudelijke taken konden uitvoeren. Lacey meent dat vrouwen een speciale relatie hadden met het medium radio. Dit komt volgens haar niet door intrinsieke, vrouwelijke karaktertrekken, maar door de *genderde* grens tussen de publieke- en privésfeer en de tussenpositie die radio hierbij inneemt.¹⁹

Dit beeld van radio als schakel tussen publiek en privé doet denken aan de theorie van de Franse historicus Michel Vovelle over 'culturele tussenpersonen en -schakels'. Hiermee worden personen, objecten of vormen bedoeld die relaties leggen tussen verschillende culturen, tussen culturele niveaus in staan of bepaalde wijzen van cultuuroverdracht voor hun rekening nemen.²⁰ Vovelle noemt meerdere keren radiopresentatoren, zoals de eerdergenoemde Mia Smelt, als voorbeelden van culturele tussenpersonen. Hij schrijft dat zij vanuit hun functie zelf een doorgeefluik van cultuur zijn en daarnaast functioneren als spreekbuis van het volk.²¹ Kate Lacey ziet het medium radio als een culturele schakel tussen geïsoleerde huisvrouwen en de maatschappij en tussen huisvrouwen onderling.²²

In Nederland is nog geen wetenschappelijk onderzoek verricht naar de rol van de radio in het leven van Nederlandse huisvrouwen uit de jaren vijftig tot de jaren zeventig. In voorgaande alinea's zijn enkele parallellen geschetst tussen het verschuivende beeld dat men had van huisvrouwen in Groot-Brittannië en een soortgelijk verschijnsel in Nederland. Het artikel van Kristin Skoog doet vermoeden dat *Moeders Wil is Wet*, dat vergelijkbaar is met het Britse *Woman's Hour*, bijgedragen heeft aan de ontwikkeling van huisvrouwen door hen bekend te maken met thema's buiten de vrouwelijke privésfeer. Eigenlijk staat het al vast dat dit voor *Moeders Wil is Wet* het geval was, aangezien Mia Smelt in 1999 als eerste vrouw in Nederland werd benoemd tot ridder in de Orde van de Heilige Paus Sylvester voor 'De manier waarop zij in de naoorlogse jaren in de eerste plaats katholieke moeders en/of huisvrouwen gestimuleerd en bemoedigd heeft in het proces van zelfontwikkeling en educatie'.²³ Dit lijkt echter niet het hele verhaal te zijn, waarschijnlijk was de invloed van Smelts programma groter dan door de paus in 1999 werd beschreven. Zelf vertelde zij in enkele interviews dat ze programma's wilde maken voor alle vrouwen, niet alleen de

¹⁶ Roos Vermeij en Remco Raben, 'De eigen waarde van de vrouw; Mej. mr Marie Anne Tellegen en het Nederlandse Vrouwen Comité' in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum, 1997) 89-108, aldaar 100; Ribberink, 'Afscheid van een truttigheidsimago', 42.

¹⁷ Skoog, 'Focus on the Housewife', 2.

¹⁸ Ibidem, 5.

¹⁹ Kate Lacey, 'Continuities and Change in Women's Radio' in: Andrew Crisell (red.), *More than a Music Box; Radio Cultures and Communities in a Multi-Media World* (Oxford, 2004) 145-164, aldaar 149-156.

²⁰ Michel Vovelle, *Essays over leef- en beeldwereld* (Nijmegen, 1985) 126.

²¹ Vovelle, *Essays*, 133, 137-139.

²² Lacey, 'Continuities and Change in Women's Radio', 158-159.

²³ Smelt, Maria Catharina Johanna (1914-2008),

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/smelt> (geraadpleegd 26 juli 2017).

katholieke. Daarnaast erkende ze dat *Moeders Wil is Wet* onderhevig was aan moderne ontwikkelingen en dat daardoor ook de pil en abortus aan bod zijn gekomen, onderwerpen die buiten een katholiek kader en de goedkeuring van de paus vielen.²⁴

In dit werkstuk wordt de invloed van het radioprogramma *Moeders Wil is Wet* op Nederlandse vrouwen tussen 1950 en 1975 onderzocht met het doel om deze vermeende invloed te concretiseren en uit te breiden. Daarnaast kan dit onderzoek bijdragen aan het debat over continuïteit en verandering in de lange jaren vijftig, specifiek bezien vanuit het perspectief van vrouwen en media. De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt:

‘Vormde radioprogramma *Moeders Wil is Wet* een brug tussen de publieke- en privésfeer van Nederlandse vrouwen vanaf het begin van de lange jaren vijftig tot aan 1975?’

Om deze vraag te beantwoorden is het onderzoek opgedeeld in drie delen: publiek, inhoud en receptie. In het eerste deel staat het luisterpubliek van *Moeders Wil is Wet* centraal en dan met name hoe dit vorm kreeg en hoe de medewerkers van de KRO dit publiek zagen en interpreteerden. Als tweede zal worden gefocust op de inhoud van het radioprogramma en als laatste komt de receptie aan bod. Het programma is uitgezonden gedurende de jaren vijftig tot halverwege de jaren zeventig. In ieder deel zal gefocust worden op verschillende decennia en de ontwikkeling hierbinnen. Vanwege beperkingen van het bronnenmateriaal is het helaas niet mogelijk om bij ieder deel zowel de jaren vijftig, zestig als zeventig te behandelen. Door in de conclusie de uiteengezette ontwikkelingen met betrekking tot publiek, inhoud en receptie van *Moeders Wil is Wet* samen te voegen, kan een beeld worden geschetst van het radioprogramma gedurende zijn gehele levensduur.

Figuur 1: Mia Smelt in de studio, 1954.

Het overgrote deel van dit onderzoek is gebaseerd op bronnenmateriaal uit het archief van de KRO. De stukken met betrekking tot *Moeders Wil is Wet* zijn slecht bewaard gebleven, waardoor sommige jaren beter vertegenwoordigd zijn dan andere. Door deze beperking is gekozen voor de huidige indeling van het onderzoek in plaats van een chronologische. Bij het bestuderen van de bronnen is veel gebruik gemaakt van *close-reading*. Dit houdt in dat er op tekstueel niveau is gezocht en gekeken naar bepaalde trefwoorden en opmerkingen. Deze trefwoorden hadden te maken met vrouwenemancipatie, waaronder in dit onderzoek wordt verstaan: het bieden en aangrijpen van kansen voor vrouwen om hun horizon te verbreden, zowel binnen als buiten hun huiselijke sfeer. Hierbij gaat het niet alleen om emancipatie ten opzichte van mannen, maar ook ten opzichte van de Katholieke Kerk. Voorbeelden van gebruikte trefwoorden zijn ‘vreemd’, ‘nieuw’, ‘ouderwets’, ‘educatie’ en ‘zelfstandigheid’. Er is ook gezocht naar mogelijke spanningen in de bronnen, zoals het behandelen van anticonceptie in een katholiek radioprogramma. Het is belangrijk om in acht te nemen dat Mia Smelt bij het maken van haar programma was gebonden aan een confessioneel kader. Het oproepen van vrouwen om zich te emanciperen zal daardoor vaker impliciet dan expliciet gebeurd zijn, maar dit was sterk tijdsgebonden en afhankelijk van de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland tussen 1950 en 1975. Om het radioprogramma te kunnen plaatsen binnen het kader van deze ontwikkelingen zal eerst worden ingegaan op de historische context van dit onderzoek.

²⁴ Marjet Derks, ‘Mia (Moeders wil is wet) Smelt: “Mensen weten te weinig van elkaar”’, *De Bazuin* 83:6 (2000) 6-9, aldaar 9.

Historische context

In totaal is *Moeders Wil is Wet* 25 jaar op de radio geweest. De Nederlandse maatschappij veranderde sterk tussen 1949 en 1974 en het programma veranderde, noodzakelijkerwijs, mee. In 1949 was Nederland verzuild en dit werkte door in alle lagen van de maatschappij. Binnen de vier zuilen, de liberale, de sociaaldemocratische, de orthodox-protestantse en de katholieke, vond sterke sociale controle plaats. Verzuilde liefdadigheidsorganisaties en instanties waren bezig met een ‘beschavingsoffensief’ en zo werden, na de Bevrijding, vele moraliserende activiteiten op de Nederlandse bevolking gericht. Een waardenpatroon overheerste waarin gezin, orde en gezag, vaderlandsliefde, arbeidszin, spaarzaamheid en beheersing centraal stonden.²⁵ Uiteraard kon het werkelijke gedrag afwijken van deze normen en ook de vermeende invloed van de zuilen moet niet overdreven worden. De Verzuiling was nooit volledig en altijd onderhevig aan de spanning tussen traditie en moderniteit.²⁶ In de jaren zestig werd dit des te duidelijker toen de zuilen langzaam begonnen af te brokkelen als gevolg van meerdere ontwikkelingen die in eerdere decennia hadden plaatsgevonden.²⁷ Individuele zelfontplooiing begon voor velen belangrijker te worden dan de noodzaak om bij een zuil te horen. Het ontstaan van de consumptiemaatschappij en het toenemen van de welvaart hielpen hierbij door mensen meer individuele keuzemogelijkheden te bieden en de secularisatie een extra impuls te geven. De handhaving van het eerdergenoemde waardenpatroon werd minder streng, waardoor mensen ruimte kregen om zelf te bepalen hoe zij zich gedroegen. Door het loslaten van de strenge normen kwamen nieuwe thema’s ter discussie. Een van deze thema’s was vrouwenemancipatie.²⁸

Het nieuwe normbesef gaf ruimte aan de Tweede Feministische Golf, waarin vrouwen opkwamen voor gelijkwaardigheid en gelijke behandeling van vrouwen en mannen. De Man-Vrouw-Maatschappij en Dolle Mina maakten deel uit van deze beweging en staan tot op heden symbool voor feminisme in Nederland.²⁹ Een keerzijde van deze bekendheid is dat het doet lijken alsof de Tweede Feministische Golf in de jaren zestig plotseling uit de lucht kwam vallen.³⁰ Daarnaast had Dolle Mina grote invloed op het beeld dat men had van meer traditionele huisvrouwen. Zo schilderde een kleine groep vrouwen een veel grotere groep af als slavinnen en marionetten van hun echtgenoten.³¹ Het is een misvatting dat er bij deze huisvrouwen geen sprake was van emancipatie, het was alleen niet zo radicaal als dat van Dolle Mina.³² Sinds de jaren tachtig worden vrouwen uit de jaren vijftig niet meer gezien als onderdrukt en is er meer aandacht voor continuïteit dan verschil.³³ De huisvrouwen werden wel gezien als een groep die bewuster gemaakt moest worden van het openbare leven. De vooruitgang zit hier in het feit dat de vrouwen bekender zouden worden met dat wat buiten hun traditionele gezinstak lag. Deze bewustmaking was een taak die vrouwenorganisaties op zich namen en waar de KRO met *Moeders Wil is Wet* wellicht bij heeft geholpen.³⁴

Sinds 1930 hadden de vier grote omroepen, de Algemene Vereniging Radio Omroep (AVRO), de Katholieke Radio Omroep (KRO), de Nederlandse Christelijke Radio Vereniging (NCRV) en de Vereniging van Arbeiders Radio Amateurs (VARA), ieder ongeveer 25 procent van de zendtijd op de

²⁵ J.C.H. Blom en E. Lamberts (red.), *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amsterdam, 2014) 420-421.

²⁶ Paul Luykx, ‘Erger dan de reformatie? Katholieken in de jaren vijftig’ in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum, 1997) 67-88, aldaar 88.

²⁷ Luykx, ‘Erger dan de reformatie?’, 87-88; Blom en Lamberts, *Geschiedenis*, 433.

²⁸ Blom en Lamberts, *Geschiedenis*, 433-435.

²⁹ *Ibidem*, 435.

³⁰ Akkerman, ‘Inleiding’, 11.

³¹ Anneke Ribberink, *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters; Een geschiedenis van de actiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM) 1968-1973* (Hilversum, 1998) 132.

³² Het gaat hier voornamelijk om de afdeling van Dolle Mina in Amsterdam. De afdelingen in de regio hadden doorgaans een iets gematigder karakter.

³³ Ribberink, ‘Afscheid van een truttigheidsimago’, 49.

³⁴ Akkerman, ‘Inleiding’, 23; Derks, Halkes en Van Heyst, *Roomse dochters*, 38.

radio.³⁵ Van de KRO-zendtijd werd vanaf 1946 drie procent gebruikt voor vrouwenprogramma's.³⁶ Vrouwen vormden een belangrijk publiek voor de radio omdat zij doorgaans vaker thuis waren dan mannen en dus op bepaalde tijden het grootste deel van het luisterpubliek vormden.³⁷ Het waren meestal ook de huisvrouwen die de huishoudelijke inkopen deden en daarom een belangrijk publiek voor reclame waren. Tegelijkertijd met de vrouwenuitzendingen in Nederland begon in Groot-Brittannië het eerdergenoemde programma *Woman's Hour* op de BBC. Het was een platenprogramma speciaal voor vrouwen met informatieve rubrieken tussen de muziek door. Het bleek een succesformule en vormde daarom de inspiratie voor *Moeders Wil is Wet*, dat op één oktober 1949 voor het eerst werd uitgezonden.³⁸

De KRO was niet de enige omroep die programma's voor vrouwen verzorgde, maar de vrouwenuitzendingen van de andere omroepen staken wat betreft frequentie slecht af bij Smelts programma. In 1958 zond de AVRO viermaal per veertien dagen een ochtendprogramma voor vrouwen uit, de NCRV vijfmaal en de VARA eenmaal. De KRO zond *Moeders Wil is Wet* toen zevenmaal per veertien dagen uit en verzorgde daarnaast wekelijks twee andere vrouwenrubrieken. De reden dat de KRO meer aandacht aan de vrouwenuitzendingen kon besteden, was dat deze een eigen afdeling hiervoor opgezet had. De andere omroepen besteedden de vrouwenuitzendingen uit aan reeds bestaande reportage-afdelingen.³⁹ Op dat moment zat Maria van Nispen tot Sevenaer-Ruijs de Beerenbrouck in de bestuursraad van de KRO. Zij was een bekend figuur binnen de katholieke vrouwenbeweging die, zoals in de vorige alinea vermeld, zich bezighield met de 'bewustmaking' van Nederlandse huisvrouwen. Op verschillende momenten probeerde zij zich met de invulling van het programma te bemoeien. Ze zag liever een andere presentatrice dan Mia Smelt en meer praktische informatie dan muziek. Mia Smelt en het programma waren echter te populair om gehoor te geven aan Van Nispens kritiek.⁴⁰

Mia Smelt begon in 1946 bij de KRO. Aanvankelijk maakte ze reportages, maar in 1949 werd ze gevraagd voor *Moeders Wil is Wet*. Zelf zei ze dat het haar 'min of meer werd opgedrongen', omdat een vrouwenprogramma nu eenmaal door een vrouw gepresenteerd 'moest' worden.⁴¹ Smelt was zelf geen moeder en zou haar hele leven ongehuwd blijven. Er waren geruchten dat ze een relatie met een vrouw had, maar die zijn nooit bevestigd of ontkend.⁴² Het programma werd razend populair en Smelt heeft nooit spijt gehad van deze omslag in haar carrière.⁴³

Moeders Wil is Wet werd aanvankelijk uitgezonden op dinsdag, donderdag, zaterdag en, eens in de veertien dagen, op vrijdag. Het was vanaf het begin populair en binnen een jaar moest de gelegenheid voor iedereen om platen aan te vragen worden gestopt en kwamen er strengere regels voor het aanvragen. Vanaf 1955 werden willekeurige plaatsnamen gekozen en mochten moeders uit de betreffende plaats een verzoek indienen. In 1957 werd het programma opnieuw veranderd en kwamen er uitzendingen rondom beroepsgroepen. Vrouwen die zelf of via hun man te maken hadden met het beroep dat centraal stond, mochten de muziek kiezen. Dit bleef de formule tot het einde van het programma in 1974, toen Mia Smelt met pensioen ging. Haar persoon was op dat moment zo vereenzelvigd met haar programma, dat dit ook het einde betekende voor *Moeders Wil is Wet*.⁴⁴

³⁵ Blom en Lamberts, *Geschiedenis*, 419.

³⁶ Manning, *Zestig jaar KRO*, 207.

³⁷ Lacey, 'Continuities and Change in Women's Radio', 148.

³⁸ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, Overzicht 25 jaar 'Moeders Wil is Wet', 1974.

³⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB 1086, Memo van Mej. M. Smelt, 12 november 1958.

⁴⁰ Manning, *Zestig jaar KRO*, 207; Derks, Halkes en Van Heyst, *Roomse dochters*, 38, 43.

⁴¹ Derks, 'Mia (Moeders wil is wet) Smelt', 9.

⁴² Smelt, Maria Catharina Johanna (1914-2008),

<http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/smelt>, (geraadpleegd 28 juli 2017).

⁴³ Ton van Dijk, 'Mia Smelt? Een schat van een vrouw', *Nieuwe Revu* 49 (1970) 58-61, aldaar 58.

⁴⁴ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.

1. ‘Lieve luisteraarsters’; over het publiek van *Moeders Wil is Wet*

Zoals eerder vermeld waren vrouwen een belangrijk onderdeel van het radiopubliek. Het is dan ook geen wonder dat de KRO een succesformule van de BBC nabootste in Nederland om vrouwelijke luisteraars te winnen. *Moeders Wil is Wet* was aanvankelijk bedoeld voor katholieke huisvrouwen en op deze doelgroep afgestemd. Naarmate de populariteit van het programma groeide en de maatschappij veranderde, werd dit publiek gevarieerder en moest het programma zich daaraan aanpassen. In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van en de aanpassing aan het luisterpubliek van *Moeders Wil is Wet* uiteengezet door een vergelijking van de jaren vijftig, zestig en zeventig. Per decennium wordt, voor zover het bronnenmateriaal dat toelaat, gekeken naar de samenstelling van en afstemming op het luisterpubliek.

‘Ons domein’: 1950-1959

In 1953 heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) onderzoek gedaan naar de ‘culturele en sociale betekenis van de radio voor het Nederlandse volk’.⁴⁵ Op dat moment waren er 2,3 miljoen radiotoestellen in Nederland die ieder gemiddeld twee uur en twintig minuten per dag aanstonden. De omroepen zonden 236 uur per week programma’s uit waarmee gemiddeld per uitzending één miljoen mensen werden bereikt.⁴⁶ Het onderzoek is gedaan door middel van enquêtes en interviews en was niet dermate specifiek, dat het luisterpubliek per programma is bestudeerd, er is echter wel gekeken naar vrouwen als luisterpubliek en naar ‘uitzendingen voor de vrouw’ als aparte categorie.

Het CBS concludeerde, in overeenstemming met eerdergenoemde theorieën, dat de huisvrouw verreweg de belangrijkste luisteraar van de ochtend- en middagprogramma’s was. Voor vrouwen functioneerden deze programma’s als arbeidsbegeleiding in plaats van, zoals bij mannen vaker het geval was, als arbeidsonderbreking. Vrouwen luisterden gemiddeld achttien uur per week naar de radio en mannen veertien uur.⁴⁷ Specifiek naar uitzendingen voor de vrouw luisterden per uitzending gemiddeld 360.000 vrouwen en 45.000 mannen, samen zo’n zes procent van de totale bevolking.⁴⁸ Het CBS heeft helaas niet gekeken naar de leeftijden of religieuze achtergronden van deze luisteraars. Het is daarom moeilijk om een preciezer beeld van het luisterpubliek te schetsen. In een interne memo van Mia Smelt uit 1953 spreekt ze voornamelijk over arbeiders- en plattelandsvrouwen wanneer zij het over haar luisterpubliek heeft, hier kunnen echter geen harde cijfers aan worden verbonden.⁴⁹

Ondanks het feit dat de uitzendingen voor vrouwen ook een aantal mannelijke luisteraars hadden, maakte de KRO duidelijk dat *Moeders Wil is Wet* uitsluitend voor vrouwen bedoeld was. In een KRO-gids uit 1950 werd het volgende vermeld met betrekking tot het programma:

‘Voorop stellen wij natuurlijk weer, dat er alleen maar platen kunnen worden aangevraagd voor de huisvrouw, of daarmee gelijk te stellen personen. Nog steeds komen er aanvragen binnen voor de ‘heer des huizes’. Zij hebben echter geen toegang tot ons domein.’⁵⁰

Uit bovenstaand citaat blijkt niet alleen dat *Moeders Wil is Wet* zich exclusief op vrouwen richtte, maar ook dat de KRO een vrouwelijk domein erkende waar het programma deel van uitmaakte. Dit past bij de, in de inleiding behandelde, theorie dat vrouwen een eigen sfeer hadden die door de radio bereikt kon worden.

⁴⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Radio en vrije-tijdsbesteding* (Utrecht 1954) 3, 5; N.B.: Alle cijfers uit het rapport gelden voor Nederlanders van achttien jaar of ouder.

⁴⁶ CBS, *Radio en vrije-tijdsbesteding*, 5.

⁴⁷ Ibidem, 101-102.

⁴⁸ Ibidem, 33.

⁴⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1081, Memo van Mej. M. Smelt aan de Voorzitter, 30 januari 1953.

⁵⁰ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar ‘MWIW’, 1974.

De banden tussen het programma en het vrouwelijke, katholieke luisterpubliek waren minder sterk dan op het eerste gezicht lijkt. In 1953 uitte Mia Smelt haar onvrede over het Centrum van de Nederlandse Katholieke Vrouwenbeweging. Deze had in 1949 beloofd om met veel programmavoorstellen te komen, maar kwam die belofte niet na. Daarnaast bleken de dames van het Centrum zelf nauwelijks naar *Moeders Wil is Wet* te luisteren terwijl zij wel kritiek op het programma uitten. De vrouwen wilden onder andere dat de uitzendingen beter zouden aansluiten op het onderwijs dat werd gegeven op Mater Amabilisscholen.⁵¹ Smelt verwierp het idee omdat ze had ondervonden dat het spelenderwijs brengen van de onderwerpen betere resultaten gaf. Uit correspondentie met luisteraars bleek ook dat meer muziek in plaats van gesproken woord op prijs werd gesteld.⁵² In 1958 schreef Smelt dat ze veel waarde hechtte aan de inbreng van haar luisteraars. De binding met hen, veroorzaakt door ‘persoonlijke stijl en programmatische homogeniteit’, was volgens haar van onschatbare waarde voor de KRO.⁵³

Een heterogener publiek: 1960-1969

In de jaren zestig kreeg de radio meer concurrentie door de opmars van de televisie. In 1962 beschikte bijna de helft van de Nederlandse bevolking van twaalf jaar en ouder over een televisietoestel. De radiobeluistering en gemiddelde luistertijd liepen terug. De luistertijd van twee uur en twintig minuten uit 1953 was een uur korter geworden in 1962. Het radiobezit was ten opzichte van 1953 wel opgelopen. Praktisch de gehele bevolking kon thuis radio luisteren. De belangstelling voor het gesproken woord op de radio, waar *Moeders Wil is Wet* onder viel, was afgenomen.⁵⁴

De KRO kreeg in de jaren zestig veel brieven van luisteraars waarin meningen werden geuit over uitgezonden programma's. Deze kwamen binnen en werden door medewerkers geselecteerd, geordend op basis van periode en onder elkaar getypt. Een aantal van deze programmakritieken met betrekking tot *Moeders Wil is Wet* is bewaard gebleven. Bij de kritieken werden een aantal demografische gegevens genoteerd, op basis waarvan we iets meer te weten kunnen komen over het luisterpubliek van het programma uit de jaren zestig. Zo blijkt uit kritieken die tussen 1962 en 1967 binnen zijn gekomen dat het luisterpubliek van Mia Smelt verre van homogeen was. Het meest opvallend is dat de brieven schrijvers niet altijd katholieken, maar ook dikwijls protestanten waren. Het waren ook niet alleen huisvrouwen die schreven, maar ook ongehuwde vrouwen van wie sommigen werkten. Sommige van de schrijfsters gaven aan lager opgeleid te zijn, wat ook te zien is aan de spelfouten die in sommige brieven staan.⁵⁵ Dat het publiek zo heterogeen is, is mogelijk een gevolg van de opzet die *Moeders Wil is Wet* sinds 1957 had. Daarin stonden beroepen centraal en omdat beroepen meestal los stonden van de geloofsovertuiging van degenen die het uitoefenen, steeg het luisterpubliek wellicht ook uit boven het confessionele kader van de KRO.⁵⁶

De KRO deed in 1967 nog wel moeite om de contacten met organisaties voor Nederlandse katholieke vrouwen te behouden. Dit blijkt onder andere uit een bericht van de Katholieke Nederlandse Boerinnenbond uit 1967 waarin deze tegemoet kwam aan een verzoek van de KRO om suggesties te geven voor de vrouwenprogramma's. De bond wenste onder andere meer economisch-sociale voorlichting voor de agrarische huisvrouw en meer informatie over studiebeurzen voor jongeren, omdat ouders hier vaak niet voldoende van op de hoogte zouden zijn.⁵⁷ Wat de KRO met deze verzoeken gedaan heeft, is niet bekend.

⁵¹ Mater Amabilisscholen waren scholen voor katholieke meisjes die zich richtten op voorbereiding voor huwelijk en moederschap.

⁵² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1081, Memo M. Smelt, 1953.

⁵³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB 1086, Memo M. Smelt, 1958.

⁵⁴ CBS, *Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962-1963; Deel 2: Televisie en radio, herfst 1962* (Zeist, 1964) 7-8.

⁵⁵ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr 872-10.675-10.678, programmakritieken radio, 1962-1967; N.B.: De kritieken die bewaard zijn gebleven waren op zichzelf al selecties die door de KRO zijn gemaakt. Het is onduidelijk of dit alle kritieken zijn die binnenkwamen.

⁵⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar 'MWIW', 1974.

⁵⁷ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1092, uit schrijven van de Katholieke Nederlandse Boerinnenbond aan het bestuur van de KRO, 14 februari 1967.

Doordat de stukken over *Moeders Wil is Wet* uit de jaren zestig niet of nauwelijks zijn bewaard, is het helaas niet mogelijk om te achterhalen hoe de makers van het programma inspeelden op het meer heterogene luisterpubliek.

Huiskamers, werkplaatsen en auto's: 1970-1975

Drie jaar voor het einde van het programma, in 1971, heeft de sociologische afdeling van de KRO zelf onderzoek gedaan naar het publiek van *Moeders Wil is Wet*. Dit biedt de mogelijkheid een veel preciezer beeld van het publiek te schetsen dan mogelijk was met de CBS-rapporten uit de jaren vijftig en zestig. Uit het onderzoek blijkt dat het programma in 1971 gemiddeld bijna één miljoen luisteraars had. Dit publiek bestond voor driekwart uit huisvrouwen en twintig procent van de luisteraars was gezinshoofd. Ruim tachtig procent van het publiek had alleen lager nijverheidsonderwijs genoten, zeven procent had een middelbare opleiding gevolgd. Verreweg de meeste luisteraars waren tussen de 35 en 49 jaar oud en onder de 25 jaar luisterde haast niemand. Opvallend is dat de belangstelling voor het programma groter was onder leden van de NCRV dan van de KRO. De onderzoekers konden dit niet verklaren.⁵⁸

Naast statistisch onderzoek heeft de afdeling 'Gerichte programma's' in 1970 ook onderzoek verricht naar de inhoud van *Moeders Wil is Wet* door vrouwen met behulp van enquêtes te vragen of zij vonden dat er vrouwenuitzendingen moesten zijn en of die de vorm van *Moeders Wil is Wet* moesten hebben. De onderzoekers waren van mening dat vrouwenuitzendingen nodig waren en gaven daarvoor de volgende reden:

'Het ligt ook in de lijn van de in ontwikkeling komende emancipatie van de vrouw, dat er belangstelling is [voor vrouwenprogramma's, red.]. Door de Dolle mina aktie, de publiciteit rond abortus en seksualiteit, en niet te vergeten door de vele enquêtes, wordt de vrouw duidelijk dat er van haar verwacht wordt, dat ze een mening heeft en zelf moet handelen.'⁵⁹

Uit dit citaat blijkt dat de KRO zich ervan bewust was dat de ontwikkelingen rondom emancipatie in de Nederlandse maatschappij invloed moesten hebben op het programma en bijbehorend luisterpubliek. Vrouwen zouden hierdoor behoefte krijgen aan informatie en de KRO moest deze verstrekken omdat veel huisvrouwen 'de weg naar boeken en tijdschriften nog niet wisten'.⁶⁰ De onderzoekers pleitten tevens voor behoud van de vorm van het programma, met focus op beroepen. Ze vonden dat de vorm goed paste bij het publiek omdat alle maatschappelijke lagen werden vertegenwoordigd en meewerkten aan de programma's. Op deze manier kon worden ingespeeld op de heterogeniteit van het publiek.⁶¹

Mia Smelt kwam zelf in 1971 met een reactie op de twee onderzoeken. Ze was het volledig met de conclusies van de onderzoekers eens en schreef dat het publiek sinds de jaren vijftig enorm was veranderd en bleef veranderen. Het programma richtte zich daarom ook al lang niet meer op een 'gelijk georiënteerde bevolkingsgroep'.⁶² De huidige vorm van het programma had volgens haar ervoor gezorgd dat haar programma niet alleen meer in huiskamers, maar ook in werkplaatsen en via de autoradio door mannen beluisterd werd. Dit betekende echter niet dat er helemaal geen huishoudelijke onderwerpen meer werden behandeld. Smelt schrijft dat voor huishoudelijk nieuws nog steeds ruimte was, maar dat daarbij werd gerealiseerd dat de moderne huisvrouw 'wel iets boven het niveau van potten, pannen en luiers' was uitgekomen.⁶³

⁵⁸ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1097, Verslag bespreking publiek van 'Moeders Wil is Wet', 2 augustus 1972.

⁵⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, Nota vrouwenuitzendingen, 17 december 1970.

⁶⁰ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, Nota, 1970.

⁶¹ Ibidem.

⁶² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij de nota vrouwenuitzendingen, 12 januari 1971.

⁶³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij nota, 1971.

Ontwikkeling van het luisterpubliek gedurende drie decennia

In de jaren vijftig werden mannen er streng op gewezen dat zij geen deel uitmaakten van het domein van *Moeders Wil is Wet* en de vrouwelijke luisteraars. Mia Smelt richtte zich op vrouwen, maar niet exclusief op katholieke vrouwen. Haar onderwerpen bracht ze spelenderwijs, met veel muziek tussendoor, omdat uit correspondentie bleek dat dat het beste aansloeg. In de jaren zestig waren Smelt en haar programma, ondanks de snelle opmars van de televisie, alleen maar populairder geworden. Dit was deels te danken aan het programmaformat waarin beroepen centraal stonden. Veel Nederlanders waren geïnteresseerd in de verschillende beroepen en de samenstelling van het publiek veranderde. Het was niet langer een gelijkgeoriënteerde groep. Opvallend is dat ook veel niet-katholieken leken te luisteren. Dit werd bevestigd door het publieksonderzoek uit de jaren zeventig, waaruit bleek dat meer leden van de NCRV dan van de KRO luisterden. In de jaren zestig bleek al dat ook werkende, ongehuwde vrouwen naar *Moeders Wil is Wet* luisterden en in de jaren zeventig werd het programma lang niet meer alleen in huiskamers, maar ook in werkplaatsen en auto's beluisterd. Het domein van het programma was uitgebreid. De KRO was zich bewust van de Tweede Feministische Golf en de uitwerking die het mogelijk zou kunnen hebben op de vrouwelijke luisteraars. Onderwerpen werden niet langer spelenderwijs gebracht en moesten moderne huisvrouwen helpen bij het vormen van een eigen mening.

2. ‘Moet u nu eens horen’; over de inhoud van *Moeders Wil is Wet*

In het vorige hoofdstuk is aangetoond dat het publiek van *Moeders Wil is Wet* tussen 1950 en 1971 ingrijpend veranderde. De inhoud van het programma droeg bij aan die ontwikkeling, maar moest ook mee ontwikkelen om het publiek tegemoet te blijven komen. Zoals het publiek onderhevig was aan veranderingen in de Nederlandse maatschappij, was de inhoud van *Moeders Wil is Wet* dat ook. Hoe dit in de bronnen terug is te zien, wordt in dit hoofdstuk uiteengezet. Er is al ingegaan op de verandering van het programmaformat van een exclusieve focus op het aanvragen van platen naar aanvragen op basis van woonplaats en later op basis van beroep. Dit hoofdstuk zal voornamelijk gaan over de invulling van vaste rubrieken die tussen de muziek door te horen waren. Opnieuw komen de jaren vijftig, zestig en zeventig aan bod. Per decennium wordt de inhoud van het programma ingedeeld op basis van drie categorieën: de (huis)vrouw, samenleving en religie. Natuurlijk had de gehele inhoud van *Moeders Wil is Wet* op een bepaalde manier betrekking op de vrouw, maar bij de eerste categorie wordt gefocust op inhoud die binnen de vrouwelijke privésfeer viel. De categorie ‘samenleving’ gaat over inhoud die luisteraars aanspoorde om een stap buiten die privésfeer te zetten. Van ‘religie’ is een aparte categorie gemaakt om te kijken naar de ontwikkeling van het katholieke aspect van het programma. De voorbeelden die in dit hoofdstuk zijn gebruikt, zijn slechts een greep uit de enorme hoeveelheid onderwerpen die door Mia Smelt zijn behandeld. Doordat het archief slecht bewaard is gebleven, kan slechts het topje van de ijsberg worden ingezien. Dit geldt vooral voor de bronnen uit de jaren zestig, waarvan haast niets is bewaard. De bronnen die wel bewaard zijn, zijn echter zo veelzeggend, dat de jaren zestig toch zijn opgenomen in dit hoofdstuk.

Stille emancipatie: 1950-1959

De eerste vaste rubriek van *Moeders Wil is Wet* startte in 1949 en heette *Gezinspraatje*. M. Clarenbeek - van Klaveren, een schrijfster van katholieke kinderboeken, verzorgde deze rubriek die ging over ‘de 1000-en-één dingen waar een vrouw belang in stelt’.⁶⁴ Het was de eerste van velen: na 1949 volgden nog dertien andere rubrieken, sommige voor enkele maanden, andere voor jaren. De meeste rubrieken waren gericht op

⁶⁴ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar ‘MWIW’, 1974.

het huishouden en gezondheid.⁶⁵ Een bijzondere rubriek was *Waar Voor Uw Geld*, die door de KRO en NCRV samen werd verzorgd en als doel had vrouwen te adviseren bij het doen van hun boodschappen. Voor maatschappelijke onderwerpen had de KRO aanvankelijk de programma's *Onder Ons* en *De Wereld Om Ons Heen*, hierdoor kwamen in *Moeders Wil is Wet* geen maatschappelijke onderwerpen aan bod.⁶⁶

De vrouw

In de jaren vijftig werd in *Moeders Wil is Wet* binnen verschillende rubrieken veel aandacht besteed aan huishoudelijke onderwerpen. Het ging dikwijls over opvoeding, gezondheid en het doen van boodschappen. Er waren vijf rubrieken die zich richtten op de vrouw als consument. Hieruit blijkt dat de KRO zich bewust was van de eerdergenoemde *purchasing power* van de vrouwelijke luisteraars. Speciale aandacht ging uit naar het kopen van vlees, groenten, fruit, schoenen en planten.⁶⁷ Vrouwen werden door de programmaredactie echter niet gezien als slavinnen van hun eigen huishouden. Dikwijls spoorden ze vrouwen aan om meer vrije tijd te nemen en minder hard te werken:

‘Vindt U de gedachte aan echte vrije tijd voor de huisvrouw zo vreemd en zo helemaal niet in overeenstemming met het ideaal van de zich-opofferende moeder? Dan geloof ik toch, dat U het verkeerd ziet. (...) O, wat lijkt dit egoïstisch, maar dat is het in wezen niet, huisvrouwen. Geloof u mij: uw hele gezin profiteert hiervan.’⁶⁸

Met bovenstaand citaat werden de luisteraars aangespoord om minder hard te werken. Het idee dat vrouwen hun taken verwaarloosden door wat vrije tijd te nemen, werd van de tafel geveegd met het argument dat het juist goed was voor hun gezin. Er lijkt sprake te zijn van een stille vorm van emancipatie die binnen de sfeer van de huisvrouw bleef. Een vrouw die een brief instuurde over haar initiatief om één dag in de week vrij te nemen, werd beloond door Clarenbeek – van Klaveren, die de gehele brief voorlas op de radio.⁶⁹

Samenleving

M. Clarenbeek – van Klaveren spoorde vrouwen niet alleen aan om binnen hun huishouden nieuwe dingen te proberen, maar ook om hun kader te verbreden. In 1954 zei ze het volgende over de verkiezingen van dat jaar:

‘Gaat U er heen? En neemt U anderen mee? (...) Mag ik dan even zeggen dat U daarbij op de eerste plaats zou kunnen denken aan de vrouwelijke Minister en aan de zitting hebbende Kamerleden? (...) Het aantal vrouwelijke Kamerleden is nog te klein.’⁷⁰

Hier snijdt het mes aan twee kanten: vrouwelijke kiezers werden opgeroepen om te gaan stemmen en er werd gepleit voor meer vrouwen in de Tweede Kamer. Een jaar later riep Clarenbeek – van Klaveren de luisteraars op om vaker de krant te lezen, omdat het anders hun eigen schuld was dat ze niet mee konden praten wanneer ‘manlief en de grotere jongens ergens over debatteerden’.⁷¹

Hoewel Mia Smelt aangaf haar onderwerpen het liefst ‘spelenderwijs’ te brengen, ging ze serieuze onderwerpen niet uit de weg. In 1959 besteedde ze dan ook een uitzending aan voorlichting voor ouders over zedendelicten met kinderen. De Amsterdamse politie werd uitgenodigd om te vertellen over dergelijke misdrijven, opdat ouders narigheid voor hun kinderen beter konden voorkomen.⁷²

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1085, Vrije tijd voor de huisvrouw, 1957.

⁶⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1083, Radiopraatje mevr. Clarenbeek-van Klaveren, 1955.

⁷⁰ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1082, Radiopraatje mevr. Clarenbeek-van Klaveren, 1954.

⁷¹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1083, Radiopraatje mevr. Clarenbeek-van Klaveren, 1955.

⁷² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1087, Radiopraatje Gemeentepolitie Amsterdam, 1959.

Religie

In het programma was ook ruimte voor religie. Toespraken van de toenmalige paus over de katholieke vrouwen werden behandeld en toegepast op het leven van de Nederlandse, katholieke vrouwen.⁷³ Bisschop W.M. Bekkers, toen nog pastoor, werd dikwijls uitgenodigd om een praatje te houden:

‘Iedere vrouw wil zich – hoe dan ook – moeder tonen. Doet zij dat niet, dan is zij een ontaarde vrouw. Kan ze het niet, dan is ze een ongelukkige vrouw, want de totale hoogheid en waardigheid van de vrouw is: moeder zijn!’⁷⁴

Zijn uitspraken vormen een contrast met de progressieve woorden van M. Clarenbeek – van Klaveren. Zo blijkt dat binnen het kader van *Moeders Wil is Wet* in de jaren vijftig al sprake was van spanning tussen conservatieve en nieuwe opvattingen.

Een nieuwe toon: 1960-1969

Over de inhoud van *Moeders Wil is Wet* gedurende de jaren zestig is, zoals al eerder is uitgelegd, weinig bekend. In de weinige bronnen die er zijn, was echter een dermate groot verschil met de jaren vijftig te bemerken, dat ervoor is gekozen om de jaren zestig toch kort te behandelen. Dat verschil zat niet in de thema’s van de vaste rubrieken, deze werden grotendeels voortgezet in de jaren zestig. Tijdens de lustrumuitzending in 1964 gaf Mia Smelt echter aan dat na vijftien jaar was gebleken dat luisteraars geen genoeg namen met muziek alleen. Uit de lange brieven die ze kreeg bleek steeds vaker een wil om kennis te vergaren over uiteenlopende zaken.⁷⁵

De vrouw

De onderwerpen van de vaste rubrieken in de jaren zestig waren vergelijkbaar met die uit de jaren vijftig en vielen nog steeds binnen het vrouwelijke, huishoudelijke kader. Wat echter wel veranderde, was de toon van de rubrieken. Waar in de jaren vijftig de luisteraars in een bericht over voedselprijzen nog op familiale wijze werden aangesproken, hadden de berichten in de jaren zestig een zakelijkere toon, vergelijkbaar met nieuwsberichten vandaag de dag. Dit is te zien bij een vergelijking van de volgende twee berichten uit 1954 en 1967:

‘Er zijn nog heel grote voorraden appelen aanwezig, (...) Het is daarom wel verstandig, als U er een gewoonte van maakt iedere dag appelen te gebruiken. Het zal Uw gezondheid ten goede komen.’⁷⁶

‘We zitten op het ogenblik in de top-aanvoertijd van raapsteeltjes. Deze zeer vitaminerijke groente is meestal vrij voordelig. Het aanbod van witlof wordt wat kleiner.’⁷⁷

In beide berichten wordt een product aangeprezen omdat het gezond is, maar waar de luisteraars in 1954 worden opgedragen om daarom het product te consumeren, krijgen de luisteraars in 1967 de ruimte om zelf te bepalen wat ze met die informatie doen.

⁷³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1082, Over een toespraak van Paus Pius XII, 1954.

⁷⁴ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1084, Radiopraatje pastoor Bekkers, 1956.

⁷⁵ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1090, Script derde lustrumuitzending, 1964.

⁷⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1083, Groente- en fruitnieuws, 4 januari 1954.

⁷⁷ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1092, Groente- en fruitnieuws, 9 maart 1967.

Samenleving

In 1964 besteedde Mia Smelt uitgebreid aandacht aan een bijzonder onderwerp: pensioenen voor ongehuwde vrouwen. Ongehuwde vrouwen werden in naoorlogs Nederland als groep vaak niet benoemd of opgemerkt.⁷⁸ Smelt zei in haar programma echter het volgende:

‘Met de ongehuwden moet veel meer rekening worden gehouden bij het vaststellen van de belasting, bij het bouwen van huizen (...), bij de verdeling van de lasten voor de sociale verzekeringen, bij de promotiekansen in het bedrijfsleven en bij het vaststellen van de lonen.’⁷⁹

Dit probleem was aan de kaak gesteld door Nederlandse vrouwenorganisaties en werd door Smelt opgepikt voor haar programma. Hier is een goede reden voor: Smelt was zelf een ongehuwde vrouw. Hier komt de theorie van Mia Smelt als culturele tussenpersoon weer naar voren. Als ongehuwde presentatrice stond ze tussen haar ongehuwde en gehuwde luisteraars in. In de figuur van Smelt kreeg de groep ongehuwde vrouwen mogelijk een gezicht tegenover alle luisteraars van *Moeders Wil is Wet*.⁸⁰

Religie

Praatjes en preken van de paus of pastoors zijn niet aangetroffen in de bronnen uit de jaren zestig. Wel is er bewijs dat in de jaren zestig in *Moeders Wil is Wet* meerdere malen is opgeroepen tot katholieke liefdadigheid. Er werd onder andere gevraagd naar een grote groep vrouwen die eenzame bejaarden in Amsterdam konden helpen namens het Wit-Gele Kruis en de Katholieke Gezinszorg.⁸¹ Internationaal Vormingscentrum de Graal deed via het programma een oproep om deel te nemen aan een weekend over de ‘veranderende kerk in een gesecculariseerde wereld’.⁸² De oproepen lijken niet het initiatief van de programmaredactie te zijn, maar momenten waarop katholieke organisaties het KRO-programma gebruiken als spreekbuis om Nederlandse katholieken te bereiken

Beter begrip van de Nederlandse maatschappij: 1970-1975

In de jaren zeventig bestonden de programma’s *Onder Ons* en *De Wereld Om Ons Heen* niet meer omdat ervoor gekozen was daar geen zendtijd meer aan te besteden. Als gevolg daarvan werd *Moeders Wil is Wet* vooral in de laatste vier jaar veel gebruikt om maatschappelijke thema’s te behandelen.⁸³ Mia Smelt beaamde dit in 1971 zelf:

‘Het programma *Moeders Wil is Wet* [is] in de eerste 22 jaren schijnbaar niet veranderd, maar in feite is alleen de titel verouderd. Ook al zijn we gedurende een bepaalde tijd met één beroepengroep bezig, de keuze van deskundigen garandeert dat steeds vele facetten van de maatschappelijke samenleving sociaal, economisch en historisch worden behandeld.’⁸⁴

Het was dus vooral de informatieve kant van het programma die sterk was veranderd. Een belangrijk doel van Smelt was om sociaal begrip te creëren tussen luisteraars onderling. Opnieuw kunnen Smelt en haar programma als culturele tussenschakels worden gezien, ditmaal tussen luisteraars van verschillende sociale

⁷⁸ Derks, Halkes en Van Heyst, *Roomse dochters*, 335.

⁷⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1091, Aktualiteit, 1966.

⁸⁰ Smelt, Maria Catharina Johanna (1914-2008),

<http://resources.huylens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/smelt>, (geraadpleegd 28 juli 2017).

⁸¹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1091, Aktualiteit, 1966.

⁸² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1092, Uitnodiging van de Graal, 1967.

⁸³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar ‘MWIW’, 1974.

⁸⁴ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij nota, 1971.

klassen.⁸⁵ Naast begrip tussen de luisteraars zorgde *Moeders Wil is Wet* voor een beter begrip van de Nederlandse maatschappij door veel verschillende maatschappelijke thema's te behandelen.

De vrouw

De Tweede Feministische Golf had in de jaren zeventig ook *Moeders Wil is Wet* bereikt. Omstreden thema's als anticonceptie en abortus werden niet uit de weg gegaan. Dit is bijzonder omdat er zo een spanning ontstond tussen de inhoud van het programma en het confessionele kader van de KRO. Deze spanning had blijkbaar geen verstrekende gevolgen omdat het programma tot het einde in 1974 dergelijke onderwerpen bleef behandelen. Zo is er in de laatste maand dat het programma bestond nog aandacht besteed aan kunstmatige inseminatie, verzakking van de baarmoeder, gezinstherapie en geslachtsziekten.⁸⁶

Niet alle onderwerpen waren controversieel. In de laatste jaren werd ook nog aandacht besteed aan huishoudelijke onderwerpen als opvoeding, kleding en voedselprijzen. Binnen dat kader werden echter wel vaker gevoelige onderwerpen aangesneden. Zo werd er onder andere gesproken over gehandicapte huisvrouwen en kleding voor moeilijke figuren.⁸⁷

De samenleving

Behandelde maatschappelijke thema's lagen ook dikwijls buiten het kader van de huisvrouw. Naast de informatie over beroepen kwamen in de uitzendingen ook gevoelige onderwerpen ter sprake als seksuele moeilijkheden bij gehandicapten, alcoholisme onder de jeugd en homofilie.⁸⁸ Aan onderwerpen die in het nieuws waren, zoals de opname van Turkse gastarbeiders, werd ook aandacht besteed. Nog steeds werden luisteraars aangemoedigd om stappen buiten hun privé sfeer te zetten. Er werd gesproken over studiemogelijkheden voor gehuwde vrouwen, mogelijkheden voor meisjes om au pair te worden of een cursus 'vredesopvoeding en politieke bewustwording'.⁸⁹ Vrouwen leerden via het programma niet alleen meer over de maatschappij, maar werden ook gestimuleerd om actiever eraan deel te nemen.

Religie

De katholieke achtergrond werd, ondanks de eerdergenoemde spanningen, in de jaren zeventig niet vergeten. In 1972 liet Smelt een uitzending samenstellen door missionarissen. Ze had hiervoor opnames gemaakt tijdens een reis in Oost-Afrika. Hier was sprake van horizonverbreding voor de luisteraars binnen een confessioneel kader: via de Missie leerden ze over het buitenland. Over het algemeen leken de katholieke onderwerpen internationaler van aard. Zo waren er uitzendingen over de Wereldgebedsday, een Nederlandse zuster in Jeruzalem en een congres van de Wereldunie Katholieke Vrouwenbeweging.⁹⁰ Wanneer het over katholicisme in Nederland ging, ging het meestal over onderwijsmogelijkheden of liefdadigheidsacties.⁹¹

Ontwikkeling van de inhoud gedurende drie decennia

Zoals eerder geschreven, was de inhoud van *Moeders Wil is Wet* onderhevig aan ontwikkelingen van het publiek en de Nederlandse maatschappij. Bij vergelijking van rubrieken en onderwerpen uit de jaren vijftig, zestig en zeventig is dit goed te zien. Er is zowel sprake van continuïteit als verandering. In ieder decennium werd aandacht besteed aan huishoudelijke onderwerpen, maar werden vrouwelijke luisteraars ook

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, Overzicht onderwerpen 1973-1974, 1974.

⁸⁷ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, Overzicht interviews en aktualiteiten 1969-1970, 1970.

⁸⁸ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, interviews en aktualiteiten 1969-1970, 1970; UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, Onderwerpen 1973-1974, 1974.

⁸⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, interviews en aktualiteiten 1969-1970, 1970.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem; UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, Onderwerpen 1973-1974, 1974.

aangespoord om hun kader te verbreden. De toon waarin ze werden benaderd werd na een aantal jaren zakelijker en luisteraars kregen ruimte om zelf te beslissen wat ze met nieuwe informatie deden, in plaats van dat hen verteld werd wat ze moesten doen. Van ‘spelenderwijs’ was een stuk minder sprake.

Binnen het programma bleef altijd ruimte voor religie. De religieuze onderwerpen lijken wel van aard te zijn veranderd. In de jaren vijftig waren er dikwijls toespraken van religieuzen, terwijl later de nadruk op religieuze organisaties leek te liggen. Organisaties konden het programma gebruiken als spreekbuis om acties aan te kondigen en veel katholieken te bereiken. Gedurende de gehele levensduur van *Moeders Wil is Wet* was er sprake van spanning tussen geloof en progressiviteit. In de jaren vijftig was dit te merken doordat conservatieve en progressieve ideeën binnen het programma naast elkaar konden bestaan. Later was er vooral spanning tussen het confessionele kader van de KRO en de omstrede, dikwijls feministische, onderwerpen die werden behandeld.

Aansporingen tot emancipatie zijn in ieder decennium terug te zien, maar werden tussen de jaren vijftig en jaren zeventig steeds uitgesprokener. Wellicht was dit een gevolg van de beslissing van Mia Smelt om ‘de emancipatie van de huisvrouw te volgen’.⁹² Toen het feminisme in de maatschappij door de Tweede Feministische Golf uitgesprokener werd, werd de inhoud van *Moeders Wil is Wet* dat ook. Niet alleen het feminisme, maar ook andere maatschappelijke thema’s werden niet uit de weg gegaan, hoe gevoelig of confronterend deze soms ook waren. Dit was deels het gevolg van het wegnemen van zendtijd bij de programma’s *Onder Ons* en *De Wereld Om Ons Heen*.

3. ‘Lieve vriendin’; over de receptie van *Moeders Wil is Wet*

Commentaar op *Moeders Wil is Wet* kon de KRO op verschillende manieren bereiken. De eerdergenoemde lijsten met programmakritieken waren zo’n manier, maar ook via enquêtes en de platenverzoeken konden luisteraars hun mening uiten. Naast deze institutionele kanalen kon Mia Smelt ook bereikt worden door een persoonlijke brief te sturen. Velen maakten gebruik van deze mogelijkheid en dus ontving Smelt grote hoeveelheden brieven.⁹³

Van al deze kritieken en brieven is maar een kleine hoeveelheid bewaard gebleven en dus vormen de bronnen die voor dit hoofdstuk zijn gebruikt slechts het topje van de ijsberg. Het is niet bekend of de overgebleven brieven zijn bewaard om een specifieke reden. Van de jaren vijftig was vrijwel niets terug te vinden en daarom is ervoor gekozen om dat decennium weg te laten. Voor zowel de jaren zestig als de jaren zeventig zal in dit hoofdstuk worden ingegaan op programmakritieken die door luisteraars werd ingestuurd.

Figuur 2: Mia Smelt beantwoordt brieven, 1954.

Representatie en beter begrip: 1960-1969

Voor de receptie van *Moeders Wil is Wet* in de jaren zestig vormen de programmakritieken die in het eerste hoofdstuk ook gebruikt zijn de belangrijkste bron. De brieven die bewaard zijn gebleven waren vaak geschreven ter ere van een speciale gelegenheid, maar de kritieken bieden een blik op de meer alledaagse realiteit van het programma.

⁹² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij nota, 1971.

⁹³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1097, Brief uitzending 29 augustus 1972, 1972.

In het hoofdstuk over het publiek van *Moeders Wil is Wet* is al vastgesteld dat de KRO commentaar ontving uit alle hoeken van de samenleving. Hoewel de gehuwde, katholieke vrouw het beste in de kritieken is vertegenwoordigd, zitten er ook berichten tussen van ongehuwde, werkende vrouwen, van mannen en van protestanten. Een van de brieven die Smelt in 1963 ontving, was geschreven door een katholieke zuster die wilde benadrukken hoe goed ze het werk vond dat Smelt deed.⁹⁴ Dit was niet het enige positieve commentaar dat Smelt kreeg. Bijna al het commentaar dat de KRO ontving over *Moeders Wil is Wet* was positief. Het feit dat de KRO, zoals eerder vermeld, zelf een selectie maakte uit de binnengekomen berichten en daardoor een vertekend beeld kan zijn ontstaan, neemt niet weg dat de omroep tussen 1962 en 1967 veel positief commentaar ontving.⁹⁵

De theorie dat veel vrouwen naar het programma luisterden tijdens het uitvoeren van hun huishoudelijke taken, wordt in de kritieken vaak bevestigd:

‘U zei: Dames, gaat u er even voor zitten, en dat deed ik subiet, plat op de vloer naast het theemeubel, omdat er in de hele kamer geen stoel te bekennen was, vanwege de herfstschoonmaak.’⁹⁶

‘Er valt voor mij altijd wel wat te doen in de huiskamer hoor om die tijd en mijn man heeft zelfs de radio doorgetrokken naar de keuken dat ik er ook daar van genieten kan.’⁹⁷

Moeders Wil is Wet maakte voor veel vrouwen deel uit van hun ochtendroutine. Vrouwen hoefden niet stil te zitten om ernaar te luisteren en dat was, zoals in de inleiding al beschreven, een belangrijk aspect van radio voor vrouwen.

Er werd veel geschreven over de gedraaide muziek. Ze wilden de naam van een bepaalde plaat weten of bedanken voor een plaat die op hun verzoek was gedraaid. De muziek in *Moeders Wil is Wet* vormde voor velen een aangenaam contrast met moderne ‘teen-agermuziek’ die in andere programma’s werd gedraaid.⁹⁸ Dit sluit aan bij bronnen in hoofdstuk één die vermelden dat de meesten van Smelts luisteraars van middelbare leeftijd waren.

Naast de muziek werd uiteraard ook de inhoud van het programma dikwijls becommentarieerd. Verreweg de meeste berichten gaan over beroepen die behandeld zijn of, volgens de schrijvers, behandeld moeten worden. Mensen hechtten er veel waarde aan wanneer hun beroep werd uitgelicht, zoals blijkt uit de volgende citaten:

‘Wij vinden het juist zo fijn, dat er bij u en bij de K.R.O. ook aan ons schippers gedacht wordt. (...) Ja er wordt zelfs door mensen van de wal, wel min op ons neer gekeken. Ik hoop dat er nu verandering in gaat komen, nu er eens wat over de radio gesproken zal worden.’⁹⁹

‘Wat fijn dat wij steenfabriekmensen ook eens aan de beurt komen. (...) Ik dacht dat wij hier in ’n vergeten hoek zaten. Maar hoop dat we er een beetje uit verlost worden.’¹⁰⁰

‘op de allereerste plaats willen wij u laten weten als dat wij alle ja alle [sic] woonwagenebewoners met ons het zeer op prijs stellen als dat ook wij in u zo mooie programma niet vergeten worden.’¹⁰¹

⁹⁴ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1089, uit schrijven van een zuster, 24 april 1963.

⁹⁵ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675-10.678, programmakritieken, 1962-1967.

⁹⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van S. Terpstra-Meijer, oktober 1962.

⁹⁷ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.677, uit schrijven van mevr. A. Edel, 11 november 1963.

⁹⁸ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van mej. A. Overhand, 19 maart 1962.

⁹⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van mevr. S. Pikaart-De Kruik, 4 maart 1962.

¹⁰⁰ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.676, uit schrijven van O. Hendriks-Lakwijk, 23 maart 1963.

¹⁰¹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.676, uit schrijven van R.E.F. Gerrits, 27 mei 1963.

Doordat hun beroep, of dat van hun echtgenoot, werd behandeld in het programma kregen mensen het gevoel dat ze niet werden vergeten. Hun bestaan werd erkend en hun plek in de maatschappij bevestigd. Deze behoefte aan representatie was niet alleen van toepassing bij de beroepen, maar kwam ook naar voren wanneer de zaterdaguitzending van *Moeders Wil is Wet* plaats moest maken voor het nieuwe programma *Djinn*. Sommige vrouwen schreven om hun onvrede hierover te uiten:

‘als ik eens ’n vrije zaterdag heb, zorg ik dat mijn wekker om kwart voor negen afloopt, omdat ik geen minuut van het programma wil missen. (...) U ziet, wat mij persoonlijk betreft hoeft dat programma “Djinn” niet door te gaan. Is “Djinn” soms een afkorting van “Dames jullie niet nodig!!?” (...) Toe mej. Smelt, laat u nu eens zien dat moeders wil inderdaad wet is?’¹⁰²

‘Maar onze prettige zaterdagmorgen is foetsie. Vrouwen, zieken, kleuters, moeten weg en nu komt er een mannenprogramma. Nu hebben ze de zaterdag en zondag de hele dag sport, en weet u dat dat goedje pas om half elf beneden komt als de koffie er is, vindt u mannen nu geen egoïsten (...)?’¹⁰³

Hier wordt *Moeders Wil is Wet* opnieuw gezien als een programma binnen het domein van de vrouw. Toen de zaterdaguitzending verdween, betreurden sommigen het dat er, ten opzichte van de man, nog minder zendtijd aan de vrouw werd besteed. Vooral voor de werkende vrouwen bleek het verdwijnen van de zaterdaguitzending een gemis omdat zij doordeweeks niet konden luisteren.¹⁰⁴

Dat vrouwen nieuwe kennis konden opdoen door het programma, wordt in de programmakritieken dikwijls bewezen. Vooral de informatie over beroepen werd door velen gezien als een verbreding van hun begrip van de maatschappij:

‘Wij krijgen wat meer inzicht in de beroepen die u naar voren brengt. We weten er soms zo weinig van, maar u weet er altijd weer het voor en tegen van naar voren te brengen.’¹⁰⁵

‘Goede platen, leerzame tips, daarbij blijft men door het actueel nieuws van Inez Geurts en de praatjes van de tuinman steeds bij de tijd. Het fijnste vind ik toch nog wel dat men door uw programma een goede voorlichting krijgt over beroepen waar men vaak nooit of heel weinig van gehoord heeft.’¹⁰⁶

De beroepen lagen buiten het huishoudelijke kader van de vrouw, maar uit de kritieken blijkt dat luisteraars ook nieuwe dingen leerden over onderwerpen binnen hun kader. Vaak had dit betrekking op nieuwe huishoudelijke artikelen of evenementen als jaarbeurzen en huishoudtentoonstellingen.¹⁰⁷ Vrouwen leerden via het programma ook over een onderwerp dat zowel binnen als buiten hun huishoudelijke kader lag: het leven van andere huisvrouwen.

‘Ik heb ook wel eens mijn eenzame uren, man altijd van huis, altijd maar alleen met de kinderen, en dan hoor ik in uw programma over beroepen, daar ook niet alles rozengeur is en ook meer vrouwen alleen zijn en dan geeft me dat weer een beetje moed.’¹⁰⁸

¹⁰² UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van M. Veltman, 25 mei 1962.

¹⁰³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van B. v. Parera, 27 mei 1962.

¹⁰⁴ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van dames W. en A. Jasperse, 7 oktober 1962.

¹⁰⁵ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.677, uit schrijven van P. v. Andel-Nieuwkoop, 30 januari 1964.

¹⁰⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.678, uit schrijven van mevr. W.v.d.W., 1967.

¹⁰⁷ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van Jozephien Lindelauf, 15 november 1962.

¹⁰⁸ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.677, uit schrijven van A. Plug-Siertsema, 29 oktober 1963.

Uit dit citaat blijkt wederom hoe Mia Smelt een culturele tussenschakel was tussen haar luisteraars. Via haar en haar programma leerden vrouwen over de omstandigheden van andere vrouwen in de Nederlandse samenleving. Smelt bracht niet alleen de maatschappij dicht bij de vrouw maar ook vrouwen dicht bij elkaar. Als gevolg hiervan hadden veel vrouwen het gevoel dat ook Mia Smelt zelf dichtbij hen stond. Dit is veel terug te zien in de kritieken:

‘Dat u nog heel lang onze “radiovriendin” moogt blijven, want zo mag ik u toch wel noemen?’¹⁰⁹

‘Voor mij ben je een vriendin die 2 of 3 maal in de week op bezoek komt in “Moeders wil is wet”.’¹¹⁰

Dikwijls kozen mensen ervoor om haar te tutoyeren en soms werd ze, zoals in de citaten is te lezen, zelfs als ‘vriendin’ aangeschreven. De stem van Mia Smelt was dankzij *Moeders Wil is Wet* voor velen dermate vertrouwd geworden, dat luisteraars haar zagen als een bekende. Bedrijven en instanties merkten vaak hoe invloedrijk Mia Smelt was wanneer ze, na genoemd te zijn in haar programma, vele brieven ontvingen van geïnteresseerde luisteraars die vroegen om nadere inlichtingen.¹¹¹

In de jaren zestig werd de Ontzuiling goed zichtbaar en begonnen de zuilen langzaam af te brokkelen. Dit is misschien de reden dat in de kritieken opvallend weinig wordt geschreven over religieuze thema’s binnen het programma. Alleen de waardering voor gedraaide Marialiedereren wordt meer dan eens genoemd.¹¹²

Verlies van een vriendin: 1970-1975

Voor de receptie van *Moeders Wil is Wet* in de jaren zeventig zal worden gekeken naar verschillende enquêtes en een paar brieven. De bronnen uit dit decennium zijn minder omvangrijk dan die uit de jaren zestig. Hier geldt opnieuw dat de brieven vaak betrekking hadden op een speciale gelegenheden. De enquêtes gaan meer over de dagelijkse realiteit van het programma.

In het vorige hoofdstuk is al iets gezegd over representatie van vrouwen op de radio. Sommige vrouwen vonden dat er al genoeg mannenprogramma’s op de radio waren en betreurden het zeer toen de zaterdaguitzending van *Moeders Wil is Wet* verdween. In een enquête van de KRO uit 1970 komt de representatie ook aan bod en worden de boze reacties verklaard:

‘De omroep is – evenals de kerk – een mannenorganisatie. In de programma’s zijn zeer weinig personalityprogramma’s waarin een vrouw de figuur is. Het is dan ook begrijpelijk, dat de weinige vrouwen die zo’n programma hebben in de Omroep door de vrouwen bewonderd en vereerd worden. Zij zien dit als een realisatie van de emancipatie in de publiciteit.’¹¹³

Uit het citaat blijkt dat *Moeders Wil is Wet* voor veel vrouwen symbool stond voor de opmars van de vrouw binnen een mannenmaatschappij. De KRO leek te beseffen dat de media een mannendomein vormden en te begrijpen dat vrouwen zich hierdoor achtergesteld konden voelen. Het programma droeg dus niet alleen zelf bij aan emancipatie, maar werd ook gezien als het gevolg van emancipatie.

In de jaren zeventig vond deze emancipatie nog steeds plaats doordat vrouwen onder andere meer leerden over beroepen:

¹⁰⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.675, uit schrijven van fam. Veltman, maart 1962.

¹¹⁰ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. 872-10.677, uit schrijven van Clara de Weerd-Thijs, 13 oktober 1963.

¹¹¹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr 872-10.675-10.678, programmakritieken, 1962-1967.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1095, Nota, 1970.

‘Op deze wijze wordt er een grote hoeveelheid informatie verstrekt, waardoor de belangstelling voor elkaar gewekt wordt en vaak vooroordelen en wanbegrip wordt weggenomen. Uit de response blijkt telkens weer hoe dat door de luisteraars wordt geapprecieerd.’¹¹⁴

De informatie over beroepen en over de ‘sociale en menselijke problemen’ die met de beroepen te maken hadden zorgde voor meer begrip bij de luisteraars. Omdat de respons zo goed was, werden in de jaren zeventig geen aanstalten gemaakt om het programmaformat te veranderen. Uiteindelijk bleef het format hetzelfde tot het einde in 1974, toen als laatste het beroep ‘radiomedewerker’ werd uitgelicht.¹¹⁵ In de bronnen uit de jaren zeventig is helaas niets te vinden over de receptie van de, in het tweede hoofdstuk behandelde, omstreden en gevoelige thema’s waar *Moeders Wil is Wet* aandacht aan besteedde. We kunnen dus niet weten of vrouwen deze informatie waardeerden en of ze ervan hebben geleerd. Waarschijnlijk was er wel degelijk respons, maar is deze niet overgeleverd.

In 1972 ontving de KRO veel reacties op een uitzending die vermoedelijk ging over vernieuwing binnen de omroep en dan vooral met betrekking tot het confessionele kader.¹¹⁶ Een groot deel van de luisteraars schreef om het katholieke geloof binnen de KRO aan de orde te stellen. Velen waren van mening dat de uitzendingen meer links dan rooms-katholiek waren en betreurden dit. Sommigen stuurden zelfs brieven waarin ze uitlegden wat de woorden ‘rooms’ en ‘katholiek’ betekenen of advies gaven over hoe de omroep ‘kon terugkeren naar het ware geloof’.¹¹⁷ Niet iedereen was zo ontevreden: vooral niet-katholieken schreven de ‘katholieke sfeer’ van het programma erg prettig te vinden.¹¹⁸

Toen in 1974 het doek viel voor *Moeders Wil is Wet* vanwege het pensioen van Mia Smelt, schreven velen om te bedanken voor de vele jaren luisterplezier. Bedrijven en instanties schreven om te bedanken voor de samenwerking en luisteraars bedankten voor de muziek, de onderwerpen en al dat ze geleerd hadden.¹¹⁹ Er is één brief die representatief lijkt te zijn voor de ervaring van vele huisvrouwen met het radioprogramma:

‘Lieve Vriendin, Je kent mij niet, maar onzichtbaar was je een deel van mijn leven. Toen je begon was ik nog ’n brave jonge dochter thuis bij mijn ouders. Ik was verloofd en het wachten was op een huis. (...) op de twee kamers waar we woonden was jij mijn eerste bezoek en ongemerkt heb je heel wat meegemaakt. (...) als ik zo eens na ga, wat ik allemaal tijdens die uitzendingen gedaan heb. Kinderen gewassen, gevoed, de kamer gedaan, soms gewassen, de afwas of de groenten vast. (...) En nu zijn wij volgend jaar 25j getrouwd en zullen we het dan zonder jou moeten doen. Dank voor je lieve stem. Dank voor je opgeruimde toon. Dank voor alle vrolijkheid die je bracht. Dank voor ook ernstige woorden, soms woorden van bezinning. Dank voor alle informatie van al die beroepen, wat krijg je een waardering voor alles, als je erover hoort praten. (...) Dank voor alles. Veel liefs, Roos’¹²⁰

De schrijfster benaderde Mia Smelt als een vriendin en bedankte haar niet alleen voor haar programma, maar ook voor haar aanwezigheid. Uit deze brief komt duidelijk naar voren hoe dicht Smelt bij haar luisteraars kon staan. De schrijfster heeft niet alleen het gevoel dat ze Smelt goed kende, maar ook dat Smelt haar goed kende. Ze sluit haar brief af als een goede kennis, met alleen een voornaam. De lange levensduur van *Moeders Wil is Wet* zorgde ervoor dat veel vrouwen opgroeiden met het programma. Toen het stopte, verdween een vast onderdeel van hun leven.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1102, 25 jaar ‘MWIW’, 1974.

¹¹⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1097, Samenvatting reacties op uitzending 29 augustus 1972, 1972.

¹¹⁷ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1097, Samenvatting reacties, 1972.

¹¹⁸ Ibidem; UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, uit schrijven van J.M. de Casteren, 12 september 1972.

¹¹⁹ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, uit schrijven van De Zonnebloem, 16 september 1974.

¹²⁰ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1099, uit schrijven van R. Weidmann Pomelissen, augustus 1974.

Ontwikkeling van de receptie gedurende twee decennia

De verschillen tussen het beeld van de jaren zestig en dat van de jaren zeventig worden voornamelijk veroorzaakt doordat de gebruikte bronnen per decennium erg verschilden. Er lijkt veel sprake te zijn van continuïteit. Zowel in de jaren zestig als in de jaren zeventig waren velen positief. Vooral de informatie over beroepen kon rekenen op veel enthousiasme. Mensen voelden zich gehoord en erkend wanneer hun beroep werd uitgelicht. Ze bedankten Mia Smelt alsof zij hen hoogstpersoonlijk een plekje in de maatschappij had gegeven. Luisteraars leerden niet alleen over de uitoefening van bepaalde beroepen en de bijbehorende problemen, maar leerden ook over elkaar. Huisvrouwen konden het gevoel krijgen dat ze niet de enigen waren die veel alleen thuis zaten, iets wat ze niet konden vernemen door naar buiten te kijken.

In de jaren zeventig werd geconstateerd dat zowel vrouwen als de KRO het programma *Moeders Wil is Wet* sterk koppelden aan de opmars van de vrouw binnen de media. Dit kan misschien de sterke teleurstelling over het verdwijnen van de zaterdaguitzending verklaren. Wellicht werd het ervaren als een stap terug voor de emancipatie van vrouwen binnen het mannelijke domein van de media.

Waar in de programmakritieken uit de jaren zestig weinig wordt geschreven over rooms-katholieke thema's bij de KRO, reageerden luisteraars in 1972 massaal op een uitzending die hieraan werd besteed. Veel katholieken hadden het gevoel dat de omroep het rooms-katholieke gedachtegoed aan het inruilen was voor politiek-linkse ideeën. Deze ontwikkeling past binnen het kader van de Ontzuiling. Luisteraars die de hoeveelheid aandacht die aan katholieke thema's werd besteed goed vonden, waren dikwijls zelf niet katholiek.

Niet alleen het programma kon rekenen op positieve respons, ook Mia Smelt zelf ontving vele complimenten voor haar werk. Luisteraars zagen haar niet als een vreemde, maar als een bekende of zelfs als een vriendin. Ze kon dicht bij haar luisteraars komen en was een aanwezigheid in het leven van vele huisvrouwen. Haar populariteit was een van de sterkste punten van het programma, maar zorgde er ook voor dat *Moeders Wil is Wet* niet kon blijven bestaan toen zij zelf met pensioen ging. Ze was door velen te zeer vereenzelvigd met haar programma.

Conclusie

In dit onderzoek stond de vraag centraal naar de manier waarop radioprogramma *Moeders Wil is Wet* vanaf het begin van de lange jaren vijftig tot aan 1975 een brug is geweest tussen de publieke- en privésfeer van Nederlandse vrouwen en de consequenties hiervan voor de bestaande beeldvorming over continuïteit en verandering in deze periode. Door onderzoek naar het publiek, de inhoud en de receptie van het programma gedurende zijn levensduur te combineren, is gebleken dat er verschillende manieren waren waarop *Moeders Wil is Wet* een tussenschakel kon zijn voor vrouwen en zo hun wereld groter kon maken.

De KRO erkende in 1950 al een vrouwelijk domein en liet *Moeders Wil is Wet* hier deel van uitmaken. Het publiek bestond altijd grotendeels uit vrouwen, maar werd steeds heterogener naarmate het programma langer op de radio was. De vrouwelijke luisteraars werden door Mia Smelt niet gezien als slavinnen van hun huishouden en echtgenoot, maar Smelt erkende wel dat ze aangespoord moesten worden om meer over de maatschappij te leren. Dit komt overeen met de theorie van mediawetenschappers Carolyn Byerly en Karen Ross over hoe vrouwen vaak als 'geïsoleerd' werden gezien.¹²¹ In de beginjaren van het programma werden onderwerpen spelenderwijs gebracht. De behandelde thema's lagen vaak nog binnen het kader van de huisvrouw, maar konden toch een oproep tot emancipatie zijn. Goede voorbeelden hiervan zijn de aansporingen om wat meer vrije tijd te nemen of de krant beter te lezen. De toon van deze aansporingen was soms belerend, alsof de vrouwen aan de hand meegenomen moesten worden.

Eind jaren vijftig kwam er verandering. Het format met informatie over beroepen bleek een gouden greep. Luisteraars leerden graag over de verschillende beroepen binnen de maatschappij en voelden zich

¹²¹ Byerly en Ross, *Women & Media*, 56-58.

erkend wanneer hun beroep, of dat van hun echtgenoot, werd besproken. Door de nieuwe informatie leerden vrouwen ook over andere huisvrouwen die thuis zaten terwijl hun man werkte. Zo vormden *Moeders Wil is Wet* en Mia Smelt niet alleen een schakel tussen de vrouwen in hun privésfeer en de beroepen in de publieke sfeer, maar ook tussen de verschillende privésferen van vrouwelijke luisteraars. Dit is in overeenstemming met wat historica Kate Lacey al eerder schreef over vrouwenradio als culturele schakel tussen geïsoleerde huisvrouwen onderling en tussen huisvrouwen en de maatschappij.¹²²

In de jaren zestig besprak Mia Smelt de situatie van ongehuwde, werkende vrouwen in Nederland. Deze vormden een achtergestelde groep die in de maatschappij vaak over het hoofd werd gezien. Smelt vormde hierbij zelf als ongehuwde vrouw een schakel tussen haar luisteraars en de ongehuwde vrouwen en gaf de onzichtbare groep een gezicht. De toon van het programma werd zakelijker in dit decennium. Vrouwen kregen niet langer opdrachten, maar ruimte om zelf te beslissen wat ze wilden. Na de uitzending over ongehuwde vrouwen volgden nog vele verrassende en soms controversiële onderwerpen. In de jaren zeventig was te zien dat de aansporingen tot emancipatie, waarvan in de jaren vijftig al sprake was binnen het programma, expliciet werden gekoppeld aan de opkomst van de Tweede Feministische Golf. Het confessionele kader van de KRO bleek hierbij geen obstakel. Alle vrouwelijke luisteraars, dus ook de katholieke, moesten kunnen meepraten over deze ontwikkeling en dus werden onderwerpen als anticonceptie en abortus door het programma niet geschuwd. In 1992 uitten Catharina Halkes, Annelies van Heyst en Marjet Derks al kritiek op de stereotypering van katholieke vrouwen binnen de historiografie als marionetten en met dit onderzoek wordt deze typering nog verder ontkracht.¹²³ Er waren wel luisteraars die de omroep in de jaren zeventig niet rooms genoeg meer vonden, maar zij vonden dat van de gehele omroep en niet specifiek van *Moeders Wil is Wet*. Er is geen enkele bron gevonden waarin de spanning tussen omstreden onderwerpen in het programma en de katholieke grondslag werd aangekaart. Dit betekent echter niet dat deze bronnen er niet geweest kunnen zijn. Wellicht kan hier in nieuwe onderzoeken meer aandacht aan worden besteed met andere bronnen.

Het succes van *Moeders Wil is Wet* is grotendeels de verdienste van Mia Smelt. Haar enorme populariteit blijkt dikwijls uit de kritieken en brieven die de KRO ontving. Mensen zagen haar als bekende en soms zelfs als vriendin. Het is bijzonder dat vrouwen met een ‘standaard huishouden’ zich lieten adviseren door een vrouw die een totaal ander leven leidde. Mia Smelt stond als ongehuwde, werkende vrouw verbazingwekkend dicht bij huisvrouwen die naar haar programma luisterden. Misschien gaf haar leven als ongehuwde vrouw haar een frisse blik op het leven van de huisvrouw. Ze zag huisvrouwen niet als slavinnen van hun echtgenoot of als moeders die het land moesten helpen opbouwen, maar als mensen die behoefte hadden aan informatie en zich wilden ontwikkelen. Samen met de KRO merkte Smelt hoe haar publiek zich ontwikkelde en daar paste ze haar programma op aan. In Nederland is het onmogelijk om het over *Moeders Wil is Wet* te hebben zonder daarbij Mia Smelt te noemen. Zij was natuurlijk niet de enige die het programma maakte, maar wel het bekendst. Deze grote hoeveelheid invloed die aan één persoon wordt toebedeeld vormt een verschil met de onderzoeken naar vrouwenradio van Kristin Skoog en Kate Lacey. Op dit ene verschil na lijken er voor de rest vooral overeenkomsten te zijn tussen dit onderzoek en buitenlandse onderzoeken naar vrouwenradio. De manier waarop *Moeders Wil is Wet* kon doordringen in de privésfeer van vrouwelijke luisteraars sluit goed aan op de beschrijving van de invloed van het Britse programma *Woman’s Hour* door Skoog en Lacey. Daarnaast is hun typering van Britse huisvrouwen als belangrijke doelgroep met *purchasing power* ook terug te zien in dit onderzoek.¹²⁴

De Tweede Feministische Golf kwam in de jaren zeventig niet uit het niets en was niet alleen aanwezig bij jonge, linkse vrouwen. Dit onderzoek toont aan dat er in de jaren vijftig in een programma voor huisvrouwen al sprake was van feminisme en aansporingen tot emancipatie. Deze conclusie past bij het idee van de lange jaren vijftig van Paul Luykx en Pim Slot: er is geen sprake van een breuk in de jaren zestig in de manier waarop *Moeders Wil is Wet* vorm kreeg en luisteraars benaderde. Ten opzichte van de

¹²² Lacey, ‘Continuities and Change in Women’s Radio’, 158-159.

¹²³ Derks, Halkes en Van Heyst, *Roomse dochters*, 333-334.

¹²⁴ Skoog, ‘Focus on the Housewife, 2; Lacey, ‘Continuities and Change in Women’s Radio’, 149-159.

jaren vijftig lijkt er in de jaren zestig en zeventig continuïteit te zijn wat betreft emancipatie in het programma.¹²⁵ Ontwikkelingen als de Ontzuiling en de Tweede Feministische Golf gaven aansporingen tot emancipatie wel de ruimte om uitgesprokener te worden. *Moeders Wil is Wet* en Mia Smelt brachten vrouwelijke luisteraars 25 jaar lang dicht bij elkaar en dicht bij de maatschappij en de luisteraars waren hier dankbaar voor. Om het in de woorden van Mia Smelt zelf te zeggen: ‘in feite was alleen de titel verouderd.’¹²⁶

¹²⁵ Righart en De Rooy, ‘In Holland staat een huis’, 11-18.

¹²⁶ UBN, KDC, Arch. KRO, inv.nr. KROB-1096, Notities bij nota, 1971.

Bibliografie

Bronnen

Archiefstukken

- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1081, 1953.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1082, 1954.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1083, 1955.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1084, 1956.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1085, 1957.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1086, 1958.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1087, 1959.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1089, 1961.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1090, 1964.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1091, 1965.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1092, 1967.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1094, 1969.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1095, 1970.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1096, 1971.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1097, 1972.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1099, 1974.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-1102, 1974.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. KROB-3260, zonder vast jaartal.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. 872-10.675, 1962.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. 872-10.676, 1962-1963.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. 872-10.677, 1963-1964.
- UB Nijmegen, KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep, inv.nr. 872-10.678, 1965, 1967.

Websites

- Beeld en Geluidwiki – Moeders Wil is Wet, http://www.beeldengeluidwiki.nl/index.php/Moeders_wil_is_wet (geraadpleegd 17 juli 2017).
- Maas, Fernie ‘Smelt, Maria Catharina Johanna,’ in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*, <http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/smelt> (geraadpleegd 17 juli 2017).

Interviews

- Derks, Marjet, ‘Mia (Moeders wil is wet) Smelt: “Mensen weten te weinig van elkaar”’, *De Bazuin* 83:6 (2000) 6-9.
- van Dijk, Ton, ‘Mia Smelt? Een schat van een vrouw’, *Nieuwe Revu* 49 (1970) 58-61.

Afbeeldingen

- Voorblad: UB Nijmegen (UBN), KDC, Archief Katholieke Radio-Omroep (Arch. KRO), inv.nr. KROB-3260, kled ’15 jaar Moeders Wil is Wet’, vervaardiger onbekend, foto door Paul Koopmans (2017).

- Figuur 1: Geheugen van Nederland, Spaarnestad Photo, Mia Smelt van het KRO programma "Moeders wil is wet" staat in de studio achter de microfoon, foto door W.L. Stuifbergen, 1954, <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view/mia%20smelt%20kro%20programma%20moeders%20wil%20is%20wet%20staat%20studio%20achter%20microfoon%20%20wl%20stui%20bergen?coll=ngvn&maxperpage=36&page=1&query=mia+smelt&identificer=SFA04%3ASFA002001705> (geraadpleegd 11 augustus 2017).
- Figuur 2: Geheugen van Nederland, Spaarnestad Photo, Mia Smelt van het KRO programma "Moeders wil is wet", beantwoordt brieven aan haar bureau, foto door W.L. Stuifbergen, 1954, <http://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&maxperpage=36&page=1&query=mia+smelt&identificer=SFA04%3ASFA002001709> (geraadpleegd 11 augustus 2017).

Overige publicaties

- Centraal Bureau voor de Statistiek, *Radio en vrije-tijdsbesteding* (Utrecht 1954).
- Centraal Bureau voor de Statistiek, *Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962-1963; Deel 2: Televisie en radio, herfst 1962* (Zeist, 1964).

Literatuur

- Akkerman, Tjitske, 'Inleiding; Ontzuiling, gezinspolitiek en feminisme in Nederland' in: Tjitske Akkerman en Siep Stuurman (red.), *De zondige Rivièra van het katholicisme: een lokale studie over feminisme en ontzuiling* (Amsterdam, 1985) 11-37.
- Blom, J.C.H., en E. Lamberts (red.), *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amsterdam, 2014) 420-421.
- Byerly, Carolyn M. en Karen Ross, *Women & Media; a Critical Introduction* (Oxford, 2006).
- Crisell, Andrew, *Understanding Radio* (2^e druk: Londen, 1994).
- Derks, Marjet, Catharina Halkes, Annelies van Heyst (red.), *'Roomse dochters': Katholieke vrouwen en hun beweging* (Baarn, 1992).
- Hogenkamp, Bert, Sonja de Leeuw en Huub Wijfjes., *Een eeuw van beeld en geluid; cultuurgeschiedenis van radio en televisie in Nederland* (Hilversum, 2012).
- Hülsken, Marloes, *Kiezen voor kinderen? Vrouwentijdschriften en hun lezeressen over het katholieke huwelijksleven, 1950-1975* (Hilversum, 2010).
- Lacey, Kate, 'Continuities and Change in Women's Radio' in: Andrew Crisell (red.), *More than a Music Box; Radio Cultures and Communities in a Multi-Media World* (Oxford, 2004) 145-164.
- Luykx, Paul, 'Erger dan de reformatie? Katholieken in de jaren vijftig' in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum, 1997) 67-88.
- Manning, A.F., *Zestig jaar KRO; uit de geschiedenis van een omroep* (Baarn, 1985).
- Meijer, Maaïke, 'Gepland en geordend, maar niet doorleefd: Nederland rond 1950', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 29:1 (2003) 69-79.
- Ribberink, Anneke, 'Afscheid van een truttigheidsimago; Vrouwengeschiedenis in de jaren vijftig', *Groniek* 106 (1989).
- Ribberink, Anneke, *Leidsvrouwen en zaakwaarneemsters; Een geschiedenis van de actiegroep Man Vrouw Maatschappij (MVM) 1968-1973* (Hilversum, 1998).
- Righart, Hans, en Piet de Rooy, 'In Holland staat een huis; weerzin en vertedering over 'de jaren vijftig'' in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum, 1997) 11-18.
- Skoog, Kristin, 'Focus on the Housewife: The BBC and the Post-war Woman, 1945-1955', *Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network* 2:1 (2009), 1-12.

- Vermeij, Roos en Remco Raben, 'De eigen waarde van de vrouw; Mej. mr Marie Anne Tellegen en het Nederlandse Vrouwen Comité' in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie?; cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum, 1997) 89-108.
- Vovelle, Michelle, *Essays over leef- en beeldwereld* (Nijmegen, 1985).